

Доброва Т. Г.
*доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-362-3-6>

ПОТУЖНИЙ СЕРЕДНІЙ КЛАС ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Серед соціально-економічних стандартів розвинутої ринкової економіки суттєве місце займає наявність потужного і чисельного середнього класу. Суспільне значення цього феномену пов'язують з тим, що саме середній клас є носієм демократичних цінностей, рушійною силою громадянського суспільства, соціальним фундаментом ринкової економіки, запорукою її стабільного розвитку.

В сучасних суспільних науках не існує загальновизнаних ознак для визначення приналежності до середнього класу. Критерії ідентифікації середнього класу є досить розмитими, здебільшого не піддаються чіткому кількісному визначенню, що ускладнює оцінку масштабів цього соціального прошарку в суспільстві.

В соціології використовують два основних підходи до визначення середнього класу – об'єктивний і суб'єктивний. Об'єктивний підхід передбачає врахування таких характеристик суб'єкта як рівень освіти, соціально-професійний статус, рівень доходу, здатність заощаджувати, якість життя. Суб'єктивний підхід базується на самоідентифікації – тобто самостійному суб'єктивному визначенні особою своєї приналежності до певної соціальної групи [1, с. 10–13].

Найбільш чітко вираженим є критерій доходу. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) відносить до середнього класу будь яку людину, яка отримує дохід (після виплати податків) в межах від 75% до 200% медіанного рівня доходу в країні. Так в середньому по країнах ЄС у 2020 році медіанне значення доходу становило приблизно 1600 євро на місяць. Тож за методикою ОЕСР до середнього класу належали ті, хто отримував дохід від 1200 до 3200 євро [2]. В Німеччині, наприклад, ці межі визначаються від 1450 до 3880 євро для домогосподарств, що складаються з однієї особи,

та від 3000 до 8150 євро для домогосподарства з 2 дітьми. За такою оцінкою 63% населення країни (понад 26 млн.) належать до середнього класу.

Суттєвим критерієм ідентифікації середнього класу є соціально-професійний статус людини. Середній клас – це робітники, зайняті кваліфікованою нефізичною працею. Сюди відносять дрібних підприємців, фермерів, творчу інтелігенцію, осіб вільних професій, лікарів, вчителів, інженерів, професіоналів в сфері інформаційно-комунікаційних технологій, менеджерів, службовців, висококваліфікованих робітників.

Критерій якості життя передбачає можливість особи використовувати платні послуги освіти та охорони здоров'я, подорожувати та відпочивати за кордоном, відвідувати певну кількість культурних заходів тощо. Важливою ознакою приналежності до середнього класу вважається наявність у домогосподарства власного будинку, автомобіля, інших цінних товарів тривалого користування. При цьому середній клас не має великої власності на засоби виробництва, здебільшого це особи найманої праці.

Отже за деякими з цих критеріїв оцінимо рівень розвитку середнього класу в Україні.

Існуючий європейський критерій ідентифікації середнього класу за рівнем доходу для України не є прийнятним. Реалії є такими, що медіанний рівень загальних середніх доходів (навіть до сплати податків) виявляється нижчим ніж фактичний прожитковий мінімум. У 2021 році ці показники становили відповідно 4425 грн і 5128 грн [3, с. 98]. Фактичний прожитковий мінімум – це національна межа абсолютної бідності. Отже в такому випадку до середнього класу потрапили б домогосподарства які фактично проживають за межею бідності. Українські соціологи пропонують в якості критерія враховувати мінімальну заробітну плату: наприклад дохід представника середнього класу повинен бути не нижче 4-5 мінімальних зарплат.

В цьому сенсі доцільно звернутися до думки громадян України стосовно рівня середньодушового доходу, який відповідає майновому становищу середнього класу. За даними соціологічного обстеження 2021 року близько 50% опитаних визначили граничну межу понад 30 тисяч гривень (при середньорічному курсі євро 32 грн – це близько 1000 євро), ще 14% погодилися з доходом від 28 до 30 тисяч грн. Щоб не відчувати себе бідним, потрібно отримувати середньодушовий дохід понад 13 тис. грн (приблизно 500 євро) – так вважають

53% опитаних [4]. Якщо врахувати інфляційні шоки 2022–2023 років, то на даному етапі ці показники мали б бути значно вищими.

Загалом середньодушовий дохід середнього класу має бути таким, щоб людина могла повноцінно харчуватися, купувати товари тривалого користування (меблі, побутову техніку), мала можливість придбати житло чи авто самостійно або в кредит, робити заощадження, тобто не обмежуватися лише задоволенням базових потреб. Про українські реалії свідчать показники самооцінки домогосподарствами рівня своїх доходів. У 2021 році лише 13% домогосподарств визнавали достатність своїх доходів для споживання та заощаджень, 50% витрачали кошти лише на поточне споживання, кожне третє домогосподарство було змушено відмовлятися від найнеобхіднішого, крім харчування [4]. Така ситуація робить абсолютно зрозумілою соціальну самоідентифікацію громадян України. До представників середнього класу себе відносять лише 1% домогосподарств, кожен третій, хоча і не вважає себе бідним, але не відносить до середнього класу. Близько 70% домогосподарств відносять себе до бідних.

Як відмічалось, вагомим критерієм ідентифікації середнього класу є рівень освіченості та професійна приналежність. Отже працівники сфери освіти, охорони здоров'я і культури за європейськими критеріями мають підстави вважати себе середнім класом. Однак в українських реаліях цей соціальний статус як правило не доповнюється відповідним рівнем добробуту. Середній рівень заробітної плати в цих галузях хронічно є нижчим за середні показники по країні на 10–20%.

Якість життя – багатовимірний показник добробуту суспільства. Певною мірою її можна оцінити виходячи із структури витрат домогосподарств.

Так за даними соціологічних обстежень 2020 року 45% свого доходу українці спрямовують на харчування (55% в першій децильній групі та 34,9 – в десятій). В країнах ЄС ця стаття витрат охоплює приблизно 25% доходу. Майже 16% доходу українців поглинає утримання житла. В той же час, на предмети домашнього вжитку витрачається лише 2,3% доходу, на охорону здоров'я – 4,4%. При цьому 22% домогосподарств в зв'язку із нестачею коштів взагалі не можуть дозволити собі звертатися до лікаря, або оплачувати лікарські засоби. На освіту витрачається 1,1% доходу (від 0,7 в першій до 1,6 в десятій децильній групі) [5].

Важливий європейський показник якості життя – можливість відпочивати, подорожувати за кордоном, відвідувати культурні заходи.

В Україні на цю статтю спрямовується лише 1,9% доходу (по децильних групах відповідно 1,0 та 3,3). При цьому 38,6% домогосподарств України не мають коштів для проведення щороку відпустки далеко від дому (з урахуванням навіть перебування на дачі, чи у родичів). Не мають коштів для регулярного відпочинку та розважання поза домом 70,3% домогосподарств [5].

Враховуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що за три десятиліття ринкової трансформації українського суспільства на вдалося сформуванню чисельний та потужний середній клас. За комплексною оцінкою соціального добробуту до середнього класу в Україні можна умовно віднести не більше 14% населення. В Європейському Союзі ця категорія складає 60–70% населення.

Вирішення цієї задачі, досягнення соціальних стандартів ЄС потребує довгострокової урядової політики, спрямованої на підвищення загального добробуту українських домогосподарств. Така програма має включати реформування оплати праці (подолання бідності працюючих), створення нових робочих місць, в тому числі за рахунок фінансування суспільних робіт (значний мультиплікативний ефект безумовно матиме позитивний вплив); підтримку фінансування освіти на рівні європейських стандартів; запровадження фінансових та регуляторних важелів стимулювання інвестиційної активності в малому та середньому бізнесі. І не тільки задля поширення середнього класу, а й для відновлення економічного потенціалу України.

Література:

1. Середній клас в Україні: уявлення і реалії: соціологічне дослідження Центру Разумкова. Київ: Заповіт. 2016. 258 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf (дата звернення: 27.12.2023).

2. В Литве – расцвет среднего класса: значительно выросло число жителей, получающих больше 2000 евро "на бумаге". URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/live/v-litve-rascvet-srednego-klassa-znachitelno-vyroslo-chislo-zhiteley-poluchayushchih-bolshe-2000-evro-na-bumage-93006785> (дата звернення: 27.12.2023).

3. Самооцінка домогосподарствами України доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2021 року). Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 28.12.2023).

4. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за матеріалами вибіркового обстеження. Державна служба статистики. Київ,

2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/sdrsd_21.pdf (дата звернення 28.12.2023).

5. Витрати і ресурси домогосподарств України 2020 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_vrd_21.pdf (дата звернення 21.01.2024).